

9 Организация деятельности и правовая база микрокредитных организаций // КазЭУ хабаршысы.- Алматы.- 2006.- №4.- С.144-149.

10 Перспективы развития деятельности микрокредитных организаций // Вестник Семипалатинского университета им. Шакарима. – Семипалатинск.- 2007. - №3.- С.109-115.

Spisok literatury

1 Problemy razvitija mikro kreditnogo rynka: Materialy mezhdunar. nauch.-praktich. konf. «Social'no-jekonomicheskie i pravovye aspekty industrial'no-innovacionnogo razvitija Kazahstana». – Almaty, 2006.-S.46-48.

2 Bankovskoe delo /Pod redakciej k.je.n. Ju.L. Babichevoj: Spravochnoe posobie.- M: JeKONOMIKA,1994. – 397 s.

3 Zharkovskaja E.P. Bankovskoe delo.- M.: Omega-L ,2003.-440s.

4 Bankovskoe delo: Uchebник.-2-e izd., pererab. i dop./ pod red. O.I. Lavrushina.- M.: Finansy i statistika, 2003. – 672 s.

5 Zakon RK «O mikro kreditnyh organizacijah» ot 3 marta 2006g. // Kazahstanskaja pravda, 10 marta 2006.- S. 4-5.

6 Doncov S.S. Bankovskaja sistema Kazahstana- krupnejshij institucional'nyj investor nacional'nogo fondovogo rynka // Al' Pari.- 2004.-№2-3. - S.40-41.

7 Osobennosti funkcionirovanija trehurovnevoj sistemy mikro kreditovaniya v Respublike Kazahstan //Tranzitnaja jekonomika. – Almaty.- 2007. - № 3. –S. 44-50.

8 Bankovskoe delo / pod red. G.S. Sejtkasimova.-Almaty: Karzhy-karazhat,1998.-S.451-459.

9 Organizacija dejatel'nosti i pravovaja baza mikro kreditnyh organizacij //KazJeU habarshysy. – Almaty.- 2006. - № 4.- S.144-149.

10 Perspektivy razvitija dejatel'nosti mikro kreditnyh organizacij // Vestnik Semipalatinskogo universiteta im. Shakarima. – Semipalatinsk.- 2007. - №3.- S.109-115.

ӨОЖ 330. 322. 21

ҒТАМР 06.71.01

**ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЗИНГТІ ДАМУ: МӘСЕЛЕР ЖӘНЕ
ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ**

РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГА В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

DEVELOPMENT OF LEASING IN KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

А.Қ. ӨТЕШОВА

*іскерлік басқару докторы, доцент
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті*

А.К. ӨТЕШОВА

*доктор делового администрирования, доцент
Казакско-Русский Международный университет*

A.K.OTESHEVA

*DBA, Aassociative Professor
Kazakh-Russian International university*

Аңдатпа. Лизингтік қатынастарды реттеудің негізгі мәселелері қарастырылған. Экономикадағы лизингтің және лизингтік қаржыландырудың рөлі көрсетілген. Лизингтік компаниялардың мәліметтеріне сәйкес, Қазақстандағы лизинг нарығының негізгі параметрлері талданған. Қазіргі уақытта республикада лизингтік ұйымдардың төрт негізгі бағыты бар. Қаржылық лизингтік келісімдердің белгіленген құны анықталды, нарықтағы лизингтік компаниялар мен жалға берушілердің қызмет көлемі көрсетілді. Отандық лизингтің қазіргі жағдайы мен дамуының келешегі талданған. Лизингтік операцияларды дамытуға салыстырмалы талдау жасалды. Лизингтік қатынастарды басқарудың үш негізгі кезеңі анықталды. Лизингтің артықшылықтары және банктік несиеден айырмашылықтары көрсетілді. Соңғы жылдары бірнеше ірі лизингтік компания қазақстандық нарықтан кетіп қалды немесе лизингтік операцияларды қаржыландыруын толығымен тоқтатты. Отандық инвесторлар - лизингтік қызметтерді жеткізушілердің

Оны үш негізгі кезеңге бөліп қарастыруға болады [3]: лизингтік келісімді бекіту бойынша ойларын қалыптастыру; жобаны экономикалық негіздеу және ұйымдастыру шараларын іске асыру; қажетті құжаттар пакетін дайындау.

Кәсіпкерлік қызметті алғаш бастайтын және қажетті ақша қаражаттары жеткіліксіз кәсіпкерлер өздері жұмыс жасайтын салалардың экономикалық талаптарын ескеруі қажет [4].

Ренкингке көлемі бойынша жаңа бизнес жағдайы өткен жылға қарағанда, мемлекеттік лизингтік компаниялар алғашқы үш орынға мықтап бекітілді [5].

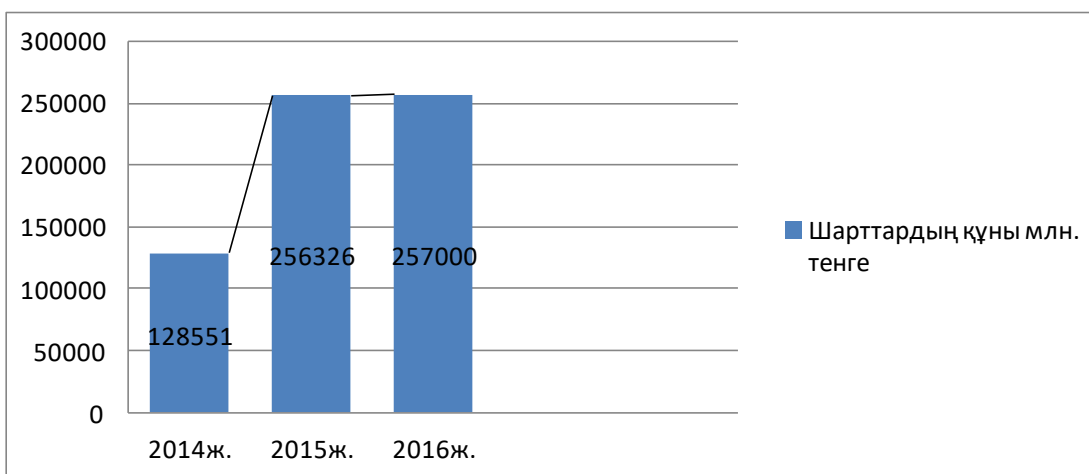
Зерттеу материалдары мен әдістері.

Тиісінше, еліміздегі шағын және орта кәсіпкерліктің 2016 жылғы көрсеткішін сараптасақ, 1 желтоқсанға дейінгі статистикалық мәлімет бойынша шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 1 180 780 құрады. Бірақ 2015 жылғы дәл осы мерзімдегі көрсеткішпен салыстырғанда 5,5% төмендеген. Оңтүстік Қазақстан облысында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері ең көп тіркелген – 174 624. Одан кейін Алматы қаласында 170 828, ал Алматы облысында – 111 886, Астана қаласында – 101 100 кәсіпкерлік субъектісі тіркелген. 2016 жылдың қорытындысы бойынша 6,5 мың шарттардың жиынтық сомасын 166.7 млрд теңге құрады. Бұл ретте шарттың орташа құны 25.7 млн теңге құрады – бұл 50%-ға жоғары, 2015 жылдың келісім құны бір шамамен 17.1 млн құрады.

Көліктік-логистикалық кәсіпорын қолдауы тарапынан сұраныстың көлемі көрсетілетін лизинг қызметтерінің нарығында артты. Салалық ұйымдар сұраныстарды ұлғайту аясында қызмет жаңа негізгі құралдарды сатып алу үшін шығыстар көлемін арттырды, қаржылық жалға алуда жасалған шарттардың жылдық сомасы 70%-ға өсті, 39.7 млрд теңгеден 67.3 млрд теңгеге дейін. Өткен жылы ең тез қаржыландыру көздерінің құрылымында лизингтік қызметті қаржыландыруда қарыз қаражатын тарту көлемі – 2.4 есе (+32,5 млрд теңге) өсті. Нәтижесінде үлесі қарыз қаражатының жалпы сомасындағы келісімшарттар 2015 жылы 18%-дан 33%-ға өсті [6]. Статистика көрсеткендей, осы несиелер тобы екінші деңгейдегі банктердегі (ЕДБ) ликвидті қаражаттың қысқаруынан бірінші болып зардап шекті: 2014 жылы негізгі құралдарға берілген несиелер 477 млрд теңгеге дейін, ал олардың үлесі 5,9%-ға дейін қысқарды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Жалпы сатып алушылардың, сол сияқты жеткізушілердің қызығушылығы Қазақстандағы лизинг нарығының дамуына септігін тигізеді. Нарықта өсім байқалады, осының арқасында соңғы үш жылда шарттардың жылдық құны 2014 жылы 2,67 есе ұлғайды, шарттардың саны 2,73 есе көбейді, 2015 жылы 18%-дан 33%-ға өсті (1-сурет). Сондай-ақ 2016 жылы лизингтік компанияларды республикалық бюджет қаражатын белсенді тартты, сомасы бір жылға өсті – 8,8 млрд теңге немесе 2,7 есе өсті.

Ақпарат көзі: ҚР әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері негізінде автор құрастырды.

1-сурет – Қаржылық лизинг шарттарының жылдар тұрғысынан қарастырылған саны және құны

Экономический механизм хозяйствования

Біздің зерттеуде қатысқан лизингтік компаниялардың жаңа бизнесінің көлемі, өткен жылы 27% өсті. Мемлекеттік екі ірі лизинг берушілердің қатысуымен санамағанда көрсеткіші осындай. Ал 2014 жылы жеке лизингтік компаниялардың жаңа мәмілелер көлемі 10 пайызға көбейді, 2015 жылы 8,9% азайды (1-кесте). Осылайша,

нарық бойынша динамикасы жақсарды, бірақ кейбір лизинг берушілер бизнес көлемінің қысқаруын көрсетеді.

Бірден бірнеше ірі лизингтік компаниялардың соңғы жылдары біздің ренкингті тастап, лизингтік қаржыландыруды елеулі қысқартты немесе тіпті толық тоқтатты.

1-кесте – Лизингтік компанияларды зерттеу қатысушыларының мәліметтері бойынша, Қазақстандағы лизинг нарығының негізгі параметрлері

Көрсеткіштер	2012	2013	2014	2015
Лизингтік портфельдің ағымдағы көлемі, мың теңге	141 048	164 564	198 810	256 326
Өсу қарқыны, %		16,7	20,8	28,9
Лизингтік компаниялардың жаңа бизнес көлемі, млн теңге	62 015	67 483	80 700	102 799
Өсу қарқыны, %		8,8	19,6	27,4
Лизингтік компаниялардың мәмілелер саны	2 256	2 645	3 374	4 039
Өсу қарқыны, %		17,2	27,6	19,7
Лизинг (жалдау) төлемдері алынған көлемі, жылына	33 477	36 895	33 899	39 774
Өсу қарқыны, %		10,2	-8,1	17,3
ЖІӨ, млрд теңге	32 194	37 085	40 755	40 878
Нақты көлем индексі алдыңғы жылға, %	105	106	104	101
Ақпарат көзі: RAEX (Эксперт РА Казахстан) сауалнама нәтижелері бойынша ЛК, ҚР ҰЭМ Статистика комитеті				

Ауыл, орман және балық шаруашылығы барынша тартымды салалар болды, олардың үлесі қаржылық лизинг шарттарының жалпы құнының 58%-ын құрады; өңдеу өнеркәсібі – 11%, көлік және қоймаға сақтау – 10%, ақпарат және байланыс – 7%, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер – 3% (2-сурет).

Егер банктердің негізгі қорларға берген несиелерінің көлемдерін және пайдалануға енгізілген жаңа қорлардың көлемдерін салғастыратын болсақ, компаниялардың ұзақ мерзімді қаржыландыруға деген қажеттігін банктердің толыққанды қанағаттандырмайтыны анық болады. Бұл жағдайда банктерді Ұлттық қордың немесе Республикалық бюджеттің есебінен шартты түрде қаржыландыру арқылы немесе инвестициялық мақсаттарға берілетін несиелер бойынша сыйақының мөлшерлемесін субсидиялау арқылы ұзақ мерзімге ақша беруге ынталандыру үшін мемлекет шаралар қолдануға мәжбүр.

Мысалға, 2012-2016 жылдары мемлекет өңдеу өнеркәсібіндегі шағын және орта бизнесті несиелеу үшін банктерде 200

млрд теңге орналастырды, олардың кем дегенде 50%-ын банктер кәсіпкерлердің негізгі құралдарды сатып алуы мақсатына бағыттауға тиіс. Субсидиялау кем дегенде 70%-ы инвестициялық мақсаттарда пайдаланылатын несиелер бойынша ғана жүзеге асырылады. 2012-2016 жылдары осындай несиелер 1 трлн теңгеден астам сомаға берілді [7]. Ерекше талаптар 1. 25 000 000 теңгеден аспайтын, бір бірліктің құнындағы лизинг пәнін сақтандыру талап етілмейді.

Негізгі қарызды және сыйақыны өтеу кестесі:

- ◆ негізгі қарызды төлеу: жылына кем дегенде 1 (бір) рет;

- ◆ сыйақыны төлеу: тоқсан сайын кем дегенде 1 (бір) рет;

- ◆ монтаждауды қажет ететін, ауыл шаруашылық техникасының және арнайы техниканың қаржы лизингі;

- ◆ монтаждауды қажет ететін, ауыл шаруашылық техникасының және арнайы техниканың қаржы лизингі мынадай жағдайларда іске асырылады:

- ◆ мақсатты тағайындалуы Монтаждауды қажет ететін жабдықтар мен техникалар;

Экономический механизм хозяйствования

- ◆ құралы лизинг;
- ◆ мерзімі 10 жылдан көп емес;
- ◆ алғашқы лизингтік төлем Лизинг пәнінің құнынан 15 % кем емес;
- ◆ мөлшерлеме Жылдық 17,3%;
- ◆ тиімді мөлшерлеме Жылдық 17,7%-дан бастап;
- ◆ қамтамасыз ету Ғимарат (үй-жай) орналасқан жер телімімен бірге, лизинг

пәнін монтаждау жүзеге асырылатын ғимаратқа (үй-жай) қаржылық лизингке жасалған шарттың бүкіл әрекет ету мерзіміне кепіл талап етіледі. Негізгі қарыз бойынша жеңілдік кезеңі 2 жылдан көп емес;

- ◆ сыйақы бойынша жеңілдік кезеңі 1 жылдан көп емес.

Ақпарат көзі «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ мәліметтерінен, 2016 ж.

2-сурет – Қаржылық лизинг шарттарының экономика салаларының тұрғысынан қарастырылған құны

Тұжырымдар. "СК Лизинг" АҚ, нарық сегменттерінде ең белсенді, ең бәсекелі – автокөлік және құрылыс техникасының әр түрлі категория – жаңа бизнес көрсеткіші бойынша төртінші орынды алды. Іс жүзінде жаңа мәмілелер жасамайды және бизнес көлемін қысқартуда - ЖШС "Райффайзен Лизинг Қазақстан" [8].

Қазақстан нарық қатынастарының қалыптасу кезеңіне, сауда-экономикалық байланыстарды жетілдіру, өндірісті дамыту үшін салдарынан инвестициялық белсенділікті арттыру қажет.

Солайша жоғарыда аталған деректерден көріп отырғанымыздай, кәсіпорындардың қаржыландыруға, соның ішінде лизингке деген қажеттігі бар, бұл құралдар негізгі қорларды жаңарту және кеңейту үшін пайдаланылуы мүмкін.

Статистикаға жүргізілген талдау көрсеткендей, банктердің несиелері кәсіпкерлер үшін борыштық қаржыландырудың

негізгі көзі болып қалуда. Бұл кезде ұзақ мерзімді несиелерді және атап айтқанда негізгі құралдарды сатып алуға арналған несиелерді беру банктер үшін әр уақытта тиімді бола бермейді, себебі банктердің өздері үшін көбінесе халық қысқа мерзімге ашуды жөн көретін депозиттер қаражаттың негізгі көзі болып табылады.

«Даму-Қолдау» бағдарламасының мақсаты – шағын және орта бизнестің сапалы дамуына жәрдемдесу және Қазақстан экономикасын әртараптандыру үдерісінде олардың рөлін күшейтуге бағытталған. Бұл кәсіпорындар өндіруші кәсіпорындар болғандықтан айналым капиталын толықтыру үшін қосымша қаражаттар қолданылады. Жобаларды қаржыландыру қарыз алушылардың «Даму» Қоры атына банк тарапынан берілген кепілдік міндеттемені тапсыру ретіне қарай және әр жоба бойынша белгіленген қолжетімділік мерзімі шеңберінде жүзеге асырылуда [9].

Қазақстанның Үкіметі жоғарыда аталған мемлекеттік компаниялардан басқа Бизнесі қолдау мен дамытудың «Бизнес жол картасы-2020» бірыңғай бағдарламасының аясында сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау құралы арқылы, сондай-ақ кейін жеңілдікті талаптармен ШОБ субъектілерін қаржыландыру үшін жеке лизингтік компанияларға қаражатты орналасыратын «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ арқылы қаржылық лизингтің дамуына және оның қолжетімділігін арттыруға жәрдемдеседі. 2014 жылдың тамыз айындағы жағдай бойынша субсидиялау құралы құны 11,6 млрд теңгені (62 млн долларды) құрайтын 227 лизинг шартын қамтыды. «Даму» қоры қаражатының есебінен 8,1 млрд теңге (44 млн АҚШ доллары) мөлшерінде 294 кәсіпорын қаржыландырылды.

Қазақстандағы лизинг қатынастарын әлі де даму үстінде болса, көптеген шет мемлекеттерінде бұл қатынастар өз дамуының жоғарғы дәрежесіне жетіп, лизинг нарығы қарқынды дамыған экономика механизміне айналды [10].

Осындай тығырықтан шығудың бір жолы біздің ойымызша, лизингтік қатынастарға әр түрлі ұйымдарды тарту арқылы қаржыландырудың көптеген схемаларын құру. Бүгінгі таңда, лизингтік қатынастарға гарант ретінде мемлекеттік органдарды немесе өмірлік қабілеттілігі неғұрлым жоғары жеткізушілерді тартудың өте үлкен потенциалы бар. Себебі, қазіргі кезде мемлекет экономиканың кейбір нақты салаларын дамытуға үлкен қызығушылық танытып отыр.

Еліміздегі экономикалық реформалардың барысы бизнес саласындағы қызметтің лизингтік бағытының ең перспективалы екендігін айғақтайды. Еліміздің шаруашылық кешенінің инвестицияға деген орасан мұқтаждығы лизингтік қызметті жеделдетіп дамытудың маңызды алғышарты болып табылады. Банк капиталын нығайту, экономиканың басым салалары мен секторларына отандық және шетелдік тікелей инвестицияларды, несие мен займдарды салу, шағын және орта бизнестің жедел дамуы Қазақстандағы лизинг бизнесінің кең масштабта дамуына қуатты серпін береді.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы лизингті ұйымдастырудың негізгі төрт бағыты ерекшеленеді:

- мемлекеттік лизинг немесе мемлекеттік бюджет қаржысы есебінен толық жүзеге асырылып отырған лизинг;

- коммуналдық (муниципалдық) лизинг немесе жергілікті бюджет қаржысы арқылы қаржыландырылатын лизинг;

- коммерциялық лизинг өзінің және заимдық қаражаты арқылы толығымен банктер және лизинг компанияларымен жүзеге асырылатын лизинг;

- аралас лизинг немесе мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың қатысуымен болатын үлестік лизинг.

Қазіргі уақытта лизинг өнеркәсіптік кәсіпорындарға инвестицияларды жұмылдырудың жалғыз ғана тәсілі болып табылады.

Осыған байланысты Қазақстан жоғары оқу орындарының оқу жоспарында “Лизинг” арнайы пәні пайда болды. Лизинг Қазақстанның экономикасын өркендетуге ат салысады. Сонымен қатар лизинг өндірістің дамуына ықпал жасайды.

Стенфорд зерттеу институтының зерттеу нәтижелеріне сәйкес, лизингтің болашағы зор. Лизинг несие арқылы жабдықтарды сатып алу, сату шартынан бірқатар айырмашылықтары бар. Бұл лизинг алушыларды лизинг бизнесіне қатысуға тартады. Лизингтің бірқатар артықшылықтары мынадай:

- мүліктің кездейсоқ жойылу қаупі лизинг берушінің мойнында болады;

- қызмет көрсету мен жөндеу жұмыстарын лизинг беруші жүзеге асырады;

- лизинг мүлкін ауыстырып алуға және ең жаңа, қазіргі шығарылған жабдықтармен пайдалануға болады;

- лизинг төлемдерін мүлікті пайдалана бастағаннан кейін де жүзеге асыруға болады;

- лизинг шартында алдын ала қарастырылған шарт аяқталған соң лизинг алушының символикалық бағамен мүлікті меншігіне сатып алу лизинг алушы үшін өте тиімді.

Тұтастай алғанда, өткен жыл нарыққа түбегейлі өзгерістер әкелмеді. Лизинг секторы экономиканы мемлекеттік қолдау негізінде жұмыс істеп тұр. Жеке лизингтік компаниялар бәсекелестікті тек бірнеше секторларда жүргізеді және барлық қиындықтарға қарамастан, экономикада көптеген лизинг берушілер әзірге өздері үшін өсу нүктелерін тауып тұр. Алайда, жылдан-жылға әлдеқайда нашар болуы мүмкін.

Қазіргі уақытта лизингтік қызметтер нарығы әлемнің шамамен барлық аймақтарында дамуда деп айтуға болады. Әлемнің көптеген елдеріндегі инвестицияның жалпы көлеміндегі лизингтің алатын үлесіне байланысты лизингті инвестициялаудың болашағы бар бір формасы деп толық санауға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Барбасов С. Лизинговые операции с сельскохозяйственной техникой // АПК: экономика, управление. -2001.- № 8.- С. 61–66.
- 2 Сағадиев К.А. Лизинг в Казахстане: Теория и практика.- Алматы: Казахский государственный агроуниверситет, 2000. - 204 с.
- 3 Абдраим Р. Развитие финансового лизинга в Казахстане: реальность и перспектива// Аль Пари.- 2000.- № 5.- С. 41- 44.
- 4 Аубекеров С., Суханкина С. Лизинг как объект гражданского права Республики Казахстан // Фемида. - 2001. - № 5. - С. 40-42.
- 5 Смагулов А.С. Лизинг и рентинг: практикум.- Алматы: Агроуниверситет, 2000.-166с.
- 6 ҚР әлеуметтік- экономикалық даму көрсеткіштері 2015-2016 жыл бойынша қорытынды есебі.- Астана, 2016.- 25б
- 7 Ахметова Ш. Формирование и развитие кооперативов снабженческо-сбытового направления и их ассоциаций // Транзитная экономика.- 2002. -№3.- С. 78–84.
- 8 Отешова А.Қ. Лизинг - Ақтөбе, ЖК. С.Т. Жанәділов, 2013 -203б.
- 9 Махметова С.Е. Шағын және орта бизнесті Қазақстан Республикасында қаржыландырудың және несиелендірудің бағыттары [Электрондық ресурс]. - 2013. – URL: <http://group-global.org/kk> (ақпаратты алу күні: 26.04.2013).
- 10 Карбетова Ш.Р. Стратегический подход к решению проблем лизинга в сельском хозяйстве Казахстана // Проблемы агро-рынка.- Алматы.- 2015.- N 3.- С. 50-56.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Barbasov S. Lizingovoye operacii s sel'sko-hozjajstvennoj tehnikoj // APK: jekonomika, upravlenie. -2001.- № 8.- S. 61–66.
- 2 Sagadiev K.A. Lizing v Kazahstane: Teorija i praktika / - Almaty: Kazahskij gosudarstvennyj agrouniversitet, 2000. - 204 s.
- 3 Abdraim R. Razvitie finansovogo lizinga v Kazahstane: real'nost' i perspektiva// Al' Pari.- 2000.- № 5.- S. 41- 44.
- 4 Aubekеров S., Suhankina S. Lizing kak ob#ekt grazhdanskogo prava Respubliki Kazahstan // Femida. - 2001. - № 5. - S. 40-42.
- 5 Smagulov A.S. Lizing i renting: praktikum.- Almaty : Agrouniversitet, 2000.-166 s.
- 6 ҚР әлеуметтік- jekonomikalық даму көрсеткіштері 2015-2016 жыл бойынша қорытынды есебі.- Astana, 2016.- 25b
- 7 Ahmetova Sh. Formirovanie i razvitie kooperativov snabzhenchesko-sbytovogo napravlenija i ih associacij// Tranzitnaja jekonomika.- 2002. -№3.- S. 78–84.
- 8 Oteshova A.Қ. Lizing - Aқтөбе, ZhK. S.T. Zhanәdilov, 2013 -203b.
- 9 Mahmetova S.E. Shaғыn zhәне orta biznesti Қазақстан Respublikasynda қаржыландырудың zhәне nesiелendirudiң baғыttary [Jelektрондық resurs].-2013. –URL: <http://group-global.org/kk> (ақпаратты алу күні: 26.04.2013).
- 10 Karbetova Sh.R. Strategicheskij podhod k resheniju problem lizinga v sel'skom hozjajstve Kazahstana //Problemy agrorynka.- Almaty.- 2015.- N 3.- S. 50-56.